

AUGUSTE COMTE (1798-1857) Pozitivizm (Olguculuk)

Veysel Sönmez*

Doğru bilgiye olayların incelenmesiyle ulaşılabileceğini ve bu tür bilgileri yalnızca deneysel bilimlerin sağlayabileceğini ileri süren bir felsefe sistemidir. Doğa bilimlerinin hızlı gelişme gösterdiği ve başarılar sağladığı 19 yy. da ortaya çıkmıştır. Bilim Empirik (deneysel) geleneğinin bir türevi olarak pozitivizm, Augustos Comte ve De Saint-Simon tarafından öne sürüldü. Sonra Auguste Comte, bir başka Ernst MACH ve diğer filozoflar aracılığı ile 20. yüzyılda da düşünce dünyasını etkiledi. Pozitivizmin kurucusu olan Auguste Comte (1798-1857) Fransız devriminden sonra oluşan toplumsal karmaşayı yeni bir toplumsal düzenleme ve reformla ortadan kaldırmayı denemiş Fransız düşünürdür. Aynı zamanda Sosyolojinin kurucusudur.

O, “Doğanın mutlak ve yüce bir amacı olduğu” düşüncesini reddeder, ayrıca sadece olguları araştırmak ve olgular arasındaki sabit ilişkileri gözlemek gerektiğini savunur. Bir başka deyişle bilimin tek amacı, olgular arasındaki değişmez ilişkileri ya da doğa yasaları bulmaktır. Bu ise ancak gözlem ve deneylerle sağlanır. Bu bilgi, değişmeyen, mutlak olan bir öz bilgisi olamaz. Olayların ve bunların ard ardalığının ve benzerliğinin bilgisidir. Pozitif felsefe görüşünde bilgi duygularımızın bize kazandırdığı olayların, görünenlerin (fenomen) bilgisidir. O da Kant gibi sadece olguların (fenomenlerin) bilineceği, kendinde-şeylerin (numenin) bilinemeyeceğini ve insan bilgisinin görelî (izafi-rölatif) olduğu görüşündedir. Kısacası pozitivizm, araştırmayı yalnız olgulara dayandırmakta, deneyle doğrulamayan soruları “anlamsız” saymakta ve Kant’ın ahlaksal değeri olduğu için savunduğu metafiziği yadsırmaktadır.

Toplumun yeniden düzenlenmesinde kullanılacak bilgi de gözlem ve deneye (olgulara) dayanan pozitif bilgidir. Comte toplumu bilim yoluyla yeni baştan düzenlemeyi amaçlamıştır. Ona göre toplumun kurtuluşunu sağlayacak tek şey pozitivizmdir. O’nun pozitivizminin en önemli özelliği “Doğanın mutlak ve yüce amacı olduğu” düşüncesini reddetmesidir.

Bu durumda pozitivist felsefenin görevi ne olmalıdır? Sorusunu onlar, “felsefe deneysel bilimleri model olarak almalıdır” diye yanıtlar. Ayrıca felsefe araştırmalarını yalnız olgulara dayandırmalı, deney sonuçlarını sistemleştirerek onları ahlak, din, siyaset gibi alanlarda kullanmalıdır. Deneyle denetlenemeyen soruları da konusu dışında bırakmalıdır.

A. Comte’a göre yaşanan çağ, bilim çağıdır. İnsanlığın evrimi, bilginin evrimi ile gerçekleşmiştir. Bilginin evrimi, insan düşünüşündeki değişiklikler olarak dile getirir. Comte göre insanoğlu bu aşamaya uzun bir tarihsel süreci geçirerek gelmiştir. Comte bu süreci üç hal yasası adını verdiği bir yasayla açıklar; Çünkü Pozitif bilgi tarihsel evrimin sonucu olan bir bilgidir. Buna göre, insan düşünmesinde birbirinin ardındangelen üç dönem vardır. Bunlar;

1. Teolojik dönem,
2. Metafizik dönem
3. Pozitif dönem

Teolojik dönem; dinsel düşünce dönemidir. Evren, insan iradesi’nin tıpkısı İradelerle yönetilmektedir. İnsan düşünce’nin ilk vardığı açıklama budur. Oysa bu İlk Düşünce de üç basamaktır ve yavaş yavaş gelişmiştir.

1. Basamak’ta insan, çevresi’ndeki eşya’yı tıpkı kendisi gibi canlı, akıllı olarak düşündü (putçuluk: Fetişizm)
2. Basamak’ta insan düşüncesi, çevresindeki olayların görünmez varlıklarla yönetildiği inancına yöneldi (çok tanrıcılık: Politeizm)
3. Basamak’ta bu görünmez varlıkların tek ve büyük bir irade’nin yönetimi altında bulunduğu inancına vardı.(tek tanrıcılık: Mono-teizm).

Metafizik dönem; bir soyutlama halidir. Evreni yöneten, artık insana benzeyen bir varlık değil, soyut bir güçtür, soyut bir ilkedir. Bu halde de insan, soyutladığı nitelikleri, soyut iyiliği, soyut güzelliği, soyut tanlığı gerçek varlıklar saymaktadır. Hıristiyan Avrupa’nın ortaçağı Comte’un metafizik haline örnektir.

Pozitif (olgusal) dönem; bilim anlayışının oluştuğu dönemdir. Ortaçağın sonunda başlamıştır. Yeniçağ düşüncesi artık olayları başka olaylarla açıklamaktadır. Bilimsel ilerlemeler, bu hale gelinceye kadar nedeni bilinmeyen bir çok olayı, bilim kanunları ile açıklamaya başlamıştır. Doğanın kendine göre yasaları vardır. Bilgi, bu yasalara göre oluşur ve bilgi ancak olguların bilgisidir. Böyle bir anlayışın oluştuğu dönemde, felsefe de bilimler gibi pozitif olmak zorundadır.

Pozitifleşme demek düşünmenin teolojik ve metafizik unsurlardan arındırılması demektir. Önemli olan bilimlerin yöntemi ve ilkeleri üzerinde düşünmek olacaktır. A. Comte “pozitif” deyimini yapıcı, yıkıcı “negatif” olmayan anlamında kullanmıştır. Comte, bu deyimle, kurduğu sistemden önceki bütün felsefelerin yıkıcı ve olumsuz olduklarını, ancak kendi sisteminin yapıcı ve olumlu olduğunu ileri sürmektedir; çünkü deneyi aşan anlamında metafizikle uğraşmışlardır. Felsefeden metafiziği atmak ve bunun yerine bilimi koymak gerekir, bundan ötürü de **olguculuk bir bilim felsefesi’dir**.

Comte’a göre bilim, felsefeden vazgeçebilir, çünkü bilim başlı başına bir felsefe’dir. Comte’cu bilim anlayışı da genel bilim anlayışından farklıdır. Görgücü (ampirist) ve olgucu (fenomenalist) bir temele dayanan bu bilim anlayışına göre bilim ne maddeyi, ne ruhu açıklayamaz ve inceleyemez sadece betimleyebilir (tasvir eder); çünkü bunlar kendinde şey (numen)dirlir; bilinemezler. Bu açılardan olguculuğun bir boyutu bilinemezciliktir. Bilim sadece ilineksel (özle ilgili olmayan) olanla uğraşacaktır, bu da olgular (numen)dir. Bilim bu olguları gözlemleyerek

* Bu yazı Prof. Dr. Veysel Sönmez’in 2008 yılında Anı Yayıncılık tarafından basımı yapılan Bilim Felsefesi kitabından yazarın izni ile alınmıştır.

aralarındaki bağlantıları, yasaları kavramaya çalışan bir deney ve gözlem alanıdır.

Comte bu varsayımıyla insan bilgisinin geçirdiği değişiklikleri saptamak için tarihi gözlemediği kanısındadır. Ne var ki, toplumun ne durumlar geçirdiğini saptayacak olan toplumbilim (sosyoloji deyimini öne süren de Comte'tur)'in nasıl oluştuğunu gözlemek gerekmektedir. Bu gözleme de Comte'un bilimlerin hiyerarşisi adımı verdiği ikinci varsayımını meydana getirecektir.

Comte'a göre tek tek bilimler pozitif bilimlerdir ve her biri genelden özele giden bir hiyerarşiye bağlı olarak yerleşmiştir. Bu hiyerarşinin temelinde aritmetik, geometri, mekanik yatar. Bunların üzerine metamatik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji aşamalı olarak gelir. En son basamakta ise, sosyoloji bulunur.

Bütün bilimler kendinden öncekinin bilgisine kendi özel bilgisini ekleyerek aritmetikten toplumbilime doğru ilerlemektedir. Her bilim kendinden öncekinin bilgisine muhtaçtır. Bu sıra düzeni, aynı zamanda, bilimlerin tarihsel gelişmelerini de saptamaktadır.

Bütün bilimler üç hal kanundan geçerek bu şekilde dizilmiştir. Matematik ilk günden beri olgucu durumdadır. Aritmetik, geometri, mekanik hiçbir bilginin bilgisini kullanılmayarak matematiğe ve diğer bilimlere temel oluşturmuştur. Astronomi bilimi karmaşıklığı yüzünden üç duruma üçünü de geçirmiştir. Aristoteles'le teolojik, Copernicus ve Kepler'le metafizik, Newton'la pozitif olmuştur.

Auguste Comte böylece sıraladığı altı bilime soyut bilimler demektir. Her soyut bilimleri, onun karşılığı olan somut bilimler bütünler: Örneğin soyut fizik ve kimyaya somut mineraloji; soyut biyolojiye somut zooloji ve botanik bağlıdır.

Soyut bilimler olguların genel yasalarıyla, somut bilimlere bu yasaların uyguladığı varlık ve nesnelere uğraşır. Somut bilimler, soyut bilimlere bağlı olduklarında zorunlu olarak onlardan daha ağır gelişirler. Karmaşık bilim ve sıra düzeninin baş tacı olan, toplumsal fizik (Physique sociale) ya da toplumbilimse henüz metafizik durumdadır, Comte göre onun pozitif duruma pozitivizm getirecektir.

Bu bilimin konusu Comte'un insanlık anlamında kullandığı büyük vücut'tur. Ona göre bu büyük vücut iki ayrı açıdan incelenmelidir: toplum, düzen (statique sociale) ve ilerleme (dynamique sociale) açılarından ele alınmalıdır. Statik, toplumun yasalarını, dinamik de onun bu yasalara göre nasıl geliştiğini inceler. Statik toplum soyut, dinamik toplum ise somuttur.

Comte'a göre tarihsel olaylar, biyolojik olaylarda olduğu gibi aynı olana bir zorunlulukla birbirlerini doğururlar. O da bir bilimdir. O da incelenebilir. Bundan dolayı bütün bilimler gibi tarih ve toplumbilimde pratiğe uygulanabilir ve insanlığın hizmetine sunabilirler.

Comte, mantıkta tümevarım yöntemini temele alır. Tek tek olgulardan genele ulaşır. Deney ve gözlemler tümevarımsal bir genellemeye gidilir. Bu genel hipotez kanıtları ya da kanıtlanmaz. Kanıtlanırsa doğru bilgi, kanıtlanmazsa yanlış bilgi elde edilir. Bir önermenin doğruluğu, ilişkin olduğu olgunun gözlenen özelliklerine uygunluğuna bağlıdır. Önerme duyularla elde edilenlerle uyuyorsa doğru, uymuyorsa yanlıştır. Duyular olmadan önermenin doğru ya da yanlışlığı konusu ele alınamaz. Onun için metafizik önermeler ve kendinde-şeyle (numen) ilgili olanlar bilimin konusu değildirler; çünkü bu tür önermelerde gerçeğe uygunluk gösterilemez. Pozitivistlere göre, metafiziği bilimden ayıran ölçüt budur. Önermelerin metafizik nitelikte olması, anlamsız olmasıyla aynı şeydir. Başka bir

deyişle, doğru olup olmadığı belirlenemeyen önermeler, metafizik niteliktedir.

İnsan; öznel içgüdülerden toplumsal özgeciliğe "severek, düşünerek, sevgiyle davranarak ve davranmak için severek" yürüyen, düşünsel ve iç görevleri olan varlıktır. Bu ilkeler beynin beş düşünsel görevi aracılığıyla amaca yönelirler. Beynin aracılık eden beş düşünsel görevi şunlardır:

Bütünleme, çözümleme, genelleme, sistemleştirme, ilişki kurma. Bu görevlerin ilk dördü **tasarlama**, sonuncusu ise **dile getirir**. Bu dile getirme on içgüdüden üç üç pratik yeti oluşturarak karakter sonucuna varır. Cesaret, basiret, azim. Böylelikle, sinir sisteminin merkezi olan beynin bu on sekiz iç görevi Comte'un deyimleriyle "sevmek, düşünmek, davranmak, sevgiyle davranmak ve davranmak için sevmek"i gerçekleştirir. Comte buna beyin kuramı adını vermektedir. Toplum, böylesine bir beyinle düzenlenmektedir. Bu beyin olumlu felsefe (Philosophie positive)'den çıkardığı olumlu siyasa (Politique positive)'yi gerçekleştirecektir.

Aksiyoloji de pozitif (yapıcı) olgulara dayanan toplumun gelişmesini sağlayacak davranışlar, değerler savunulmuştur. Toplum için düzen içinde yaşama, sevmek, pozitif düşünme, ilerleme temele alınmıştır. Onun felsefesi evrim kuramına dayanmaktadır.

İlke olarak sevgi çok önemlidir. Cansız doğa bilimleri kendi alanlarında nasıl bir teknik yaratmışlarsa, canlı doğa bilimleri de pozitif anlayış sayesinde toplumda öylece bir teknik yaratacaklardır. Bu teknik, toplumu yönetme tekniğidir.

Olgucu yönetme tekniğiye, yeni bir düzenle gerçekleştirecektir. İşte bu yeni düzen Comte'un önerdiği insanlık dinidir. Bu din, tırbilimsel ya da metafizik değildir. Pozitifdir, çünkü olgulara dayanmaktadır. Bu tapım, tanrıya değil, topluma tapma (sociolatrie)'dir. Bu dinin tanrısı insanlık (L'humanité), ilkesi de sevgi (L'amour)'dur. Sevgi, "başkaları için yaşamak" formülüyle dile getirilir. Başkaları için yaşamak, başkalarını sevmek demektir. Kolektif bilinç, bireyüstü bir varlıktır. İnsanlık insanla değil, insan insanlıkla açıklanır. İnsan, insanlığa katıldığı oranda ölümsüzeleşir. Comte bir yeni din kurucusu olarak Katolikliği örnek alır. Katolikliğin baba-oğul-kutsal ruh üçlemesine karşı insanlık-gök-dünya üçlemesini getirir. Katolikliğin koruyucu melekleri insanlık dininde kadınlardır; çünkü gerçek sevgi kadınlara özgüdür. Kadın, erkeğe göre daha özgecil, sevmeye daha yatkın bir yapıdadır. Toplum sevgisine, "insanlığı, bir insanı sevdiğiniz gibi seviniz" formülü gereğince kadın sevgisi yoluyla varılacaktır. Bu dine göre her bölgede bir pozitivist tapınak kurulacak, bu tapınakların başına pozitivist başpapaza bağlı pozitivist papazlar getirilecektir.

Tapınaklar "oğlunu kolları arasında tutan otuz yaşında bir kadın" heykelleriyle süslenecektir. Bu kadın Comte'un sevgilisi Clotilde de Vaux'dur. Katolik duaları örnek alındığı gibi her gün bir ermişini kutsayan Katolik takvimi de örnek alınmıştır, Comte bu takvime "herhangi bir yıla özgü "pozitivizm takvimi" adını vermektedir. Yirmi sekizer günlük aylardan her yıl artan bir gün (365. gün) evrensel ölümler bayramı, dört yılda bir artacak bir gün (366. gün) de kutsal kadınlar bayramı günüdür. Katoliklik nasıl her gün bir ermişini anıyorsa, insanlık dini de her gün bir büyük adamı anacaktır. İnsanlık dininin ermişleri büyük adamlardır. Pozitivizm takvimi, Comte'un deyimleriyle "batının dönüşümünün" başlangıç yılı olan 1789 /Fransız devrimi) yılıyla başlar.

Temel olarak düzen sevgiye, ilerlemeye, toplumun pozitif bilimce oluşturulan kurallarına uymaya bağlıdır. Bireyciliğe karşıdır. Birey ancak toplumun kurallarına uyduğu ölçüde özgür olur. Nasıl taşın özgürlüğünden söz edilemezse, bireyin tek başına özgürlüğünden de söz edilemez.

Toplum için özgeci davranışlarda bulunmak gerekir. Comte, ne aristokrasiyi, ne de demokrasiyi savunur. O tam anlamıyla sosyokrattır. Sosyokrasiyi benimser ve bu düzen ona göre sosyalatri adı verdiği bir dinle gerçekleşebilir.